

# Orimattilan omat 65+ -kirjastopalvelut: hankeraportti



Milja Vaipuro



**ORIMATTILAN OMAT 65+-PALVELUT**  
Orimattilan kaupunginkirjasto

## Sisällys

1	Johdanto .....	2
2	Hankkeen tavoitteet .....	2
3	Hankkeen toteutus .....	4
3.1	Koronavirusepidemian vaikutus .....	4
3.2	Hankkeen materiaalit .....	5
3.3	65+-kirjastopalvelukysely .....	5
3.4	Unelmien kirjasto -kirjoituskilpailu .....	6
3.5	Kirjastokävely .....	7
3.6	Hanke-esittelyt .....	8
3.7	Kehittelykahvit .....	9
4	Hankkeen anti .....	10
5	Suositukset .....	13
5.1	Kirjaston esteettömyys ja saavutettavuus .....	15
5.2	Kirjaston kotipalvelu .....	16
5.3	Kirjastovapaaehtoisuus .....	18
5.4	Moniammatillinen, rajat ylittävä yhteistyö .....	19
6	Lopuksi .....	19



## 1 Johdanto

Vuonna 2021 Suomessa oli lähes 1,3 miljoonaa 65 vuotta täyttäneitä tai vanhempaa kansalaista. Siis joka viides suomalainen mies ja joka neljäs suomalainen nainen oli 65-vuotias tai sitä vanhempi.

Tilastokeskuksen 31.12.2021 julkaiseman tilaston mukaan 65 vuotta täyttäneet muodostivat myös Orimattilassa merkittävän ikäryhmän. Heitä oli 25,9 % kuntalaisista, 4094 henkeä. Ikääntyneiden määrän voimakas kasvu vaatii ohjaustoimia valtion taholta. Ns. vanhuspalvelulaki velvoittaa kuntia laatimaan suunnitelman ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemiseksi osana kunnan strategista suunnittelua (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalveluiden järjestämisestä).

Vuonna 2020 kunnanvaltuusto hyväksyi Orimattilassa ensimmäisen lakisääteisen suunnitelman ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemiseksi: ”Ikäystävällinen Orimattila – suunnitelma ikääntyneiden toimintakyvyn vahvistamiseksi vuosina 2020–2022”. Tämä suunnitelma tulee lain mukaan tarkistaa valtuustokausittain ja ottaa huomioon, kun valmistellaan ikäihmisten palveluihin vaikuttavaa kunnan päätöksentekoa. Orimattilan nykyinen suunnitelma on vuosille 2022–2025. Suunnitelmassa korostetaan kaupungin tehtävää tasapuolisena hyvinvoinnin ja terveyden edistäjänä sekä yhdenvertaisten palveluiden järjestäjänä. Ikääntyneiden hyvinvoinnin ja terveyden kannalta tärkeänä seikkana nostetaan esiin osallisuus.

Ikäihminen kokee itsensä osalliseksi, kun hän voi vaikuttaa oman elämänsä kulkuun, yhteisiin asioihin ja osallistua yhteisön toimintaan. Osallisuuden kokeminen ja sosiaaliset verkostot torjuvat yksinäisyyttä, parantavat elämänlaatua ja vähentävät syrjäytymisen riskiä. Parhaat mahdollisuudet toimia aktiivisesti yhteisössä, ja sitä kautta tulla kuulluksi ja hyväksytyksi, löytyvät todennäköisimmin omasta lähiympäristöstä. Siksi ikääntyneiden osallisuuden kokemusten kannalta on tärkeää, että he voivat mahdollisimman pitkään elää aktiivista, omannäköistä elämää tutussa ja turvallisessa ympäristössä. Osallisuutta lisäävät hankkeet tukevat itsetuntoa ja kohottavat mielialaa. (Ikäinstituutti.)

Orimattilan kirjaston AVI-rahoitteinen ”Orimattilan kirjaston omat 65+ -kirjastopalvelut” -kehittämishanke oli juuri tällainen hanke, jossa pyrittiin osallistamalla kohderyhmää kehittämään lähiympäristön tuttuja palveluita ikäsopivammiksi. Hankkeen alkaessa Orimattilan kaupunki ei tiennyt millaisia kirjastopalveluita 65+-vuotiaat kaupunkilaiset kokivat tarvitsevansa. Koska kirjaston palvelujen ja koko toimintakulttuurin tulisi, kirjastolain säädösten lisäksi, perustua asiakkaiden tarpeisiin, paras tapa kehittää palveluja on kysyä kohderyhmältä, kokemusasiantuntijoilta, itseltään. ”Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut” -kehittämishanke oli osa Orimattilan kirjaston saatavuus- ja saavutettavuus -suunnitelman laadintaa. Hankkeeseen palkattiin projektityöntekijäksi geronomi-kirjastovirkailija Milja Vaipuro.

## 2 Hankkeen tavoitteet

Yli 65-vuotiaat orimattilalaiset ovat siis kuntatasolla suuri, mutta heterogeeninen joukko ihmisiä erilaisine taustoineen ja elämäntilanteineen. Heitä yhdistää kuitenkin yksi asia: ikääntyminen ja toimintakykyjen asteittainen heikkeneminen. Kirjastopalvelujen hyödyntämisen kannalta on aivan eri asia olla 65+-vuotias, ketterä, menevä ja tekevä tuore eläkeläinen, kuin 85+-vuotias, jolloin ikääntymismuutokset usein jo haittaavat pääsemistä ja tekemistä. Perustuslaki, yhdenvertaisuuslaki, kirjastolaki, kuntien kulttuuritoimintalaki ja YK:n periaatteet kuitenkin edellyttävät, että jokaisella kansalaisella tulee olla kaikissa elämänvaiheissaan yhtäläinen oikeus kulttuuriin ja itsensä kehittämiseen.

Vuonna 2020 Orimattilan kaupungin taajama-aste oli 67,4 %, eli taajaman ulkopuolella asuvia kuntalaisia oli lähes joka neljäs (23,6 %), joista suurin osa kuului ikäryhmään 65+ (Tilastokeskus). Liikkuminen on



maaseutuasumisen kannalta avainkysymys. Orimattilan kaltaisessa pitkien välimatkojen ja monien kylien maaseutukaupungissa vain ajokortti, auto ja ajokyky mahdollistavat taajaman ulkopuolella asuville ikäihmisille omatahtiset ja omavalintaiset matkaanlähdöt ja palveluiden käytön. (Tedre 2013: 15, 138.) Kirjastoauto helpottaa tilannetta, mutta toimintakyvyn heiketessä lähin kirjastoauton pysäkkikin saattaa olla niin kaukana, että sinne pääsy edellyttää autoa. Kun autoa ei enää ole muuttuu palveluiden, myös kirjastopalveluiden, saavutettavuus ongelmalliseksi, etenkin niille ikäihmisille, joilta puuttuvat sosiaaliset verkostot.

”Orimattilan omat 65+ -kirjastopalvelut”-hankkeen ensisijaisena tavoitteena oli selvittää, miten ikäihmisten itsensä mielestä kirjastopalveluja tulisi kehittää, jotta lähitulevaisuudessa kaikilla 65+-vuotiailla orimattilalaisilla olisi halutessaan yhdenvertaiset mahdollisuudet hyödyntää kirjaston palveluja apuna aktiivisessa ikääntymisessään. Menestyvä kirjasto osaa kohdata kaikki asiakasryhmänsä ja kohdistaa resurssinsa tasapuolisesti. Mutta sitä varten se tarvitsee tietoa. 65+-vuotiaita osallistamalla pyrittiin selvittämään:

- mitä 65+-vuotiaat orimattilalaiset itse haluavat kirjastolta ja sen palveluilta
- mitä he eivät halua
- missä kirjasto 65+-vuotiaiden mielestä onnistuu jo hyvin
- missä kirjasto onnistuu heikommin
- mitä olemassa olevilla resursseilla voitaisiin tehdä paremmin
- mitä pitäisi tehdä, jotta nykyistä useampi 65+-vuotias käyttäisi kirjastopalveluita
- mitkä asiat tulisi huomioida erityisesti 75+ ja 85+-vuotiaiden kirjastopalveluissa
- minkälainen olisi kirjastotila, joka 65+-vuotiaiden mielestä olisi mukava, houkutteleva ja turvallinen.

Kerättyjen tietojen pohjalta olisi tarkoitus vaiheittain rakentaa Orimattilan kirjastolle oma ikäihmisten palvelukokonaisuus. Tämä ”Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut”-hanke oli ajateltu ensimmäiseksi vaiheeksi, jossa keskiössä olisi tiedon hankinta, jonka perusteella luotaisiin palvelukonsepti. Toisessa vaiheessa, 2022–2024, palvelukonsepti olisi tarkoitus pilotoida, eli ottaa koekäyttöön. Ja viimeistään vuonna 2024 olisi kokeiluvaiheen palautteen perusteella päivitetty palvelukonsepti tarkoitus vakiinnuttaa osaksi kirjaston toimintaa.

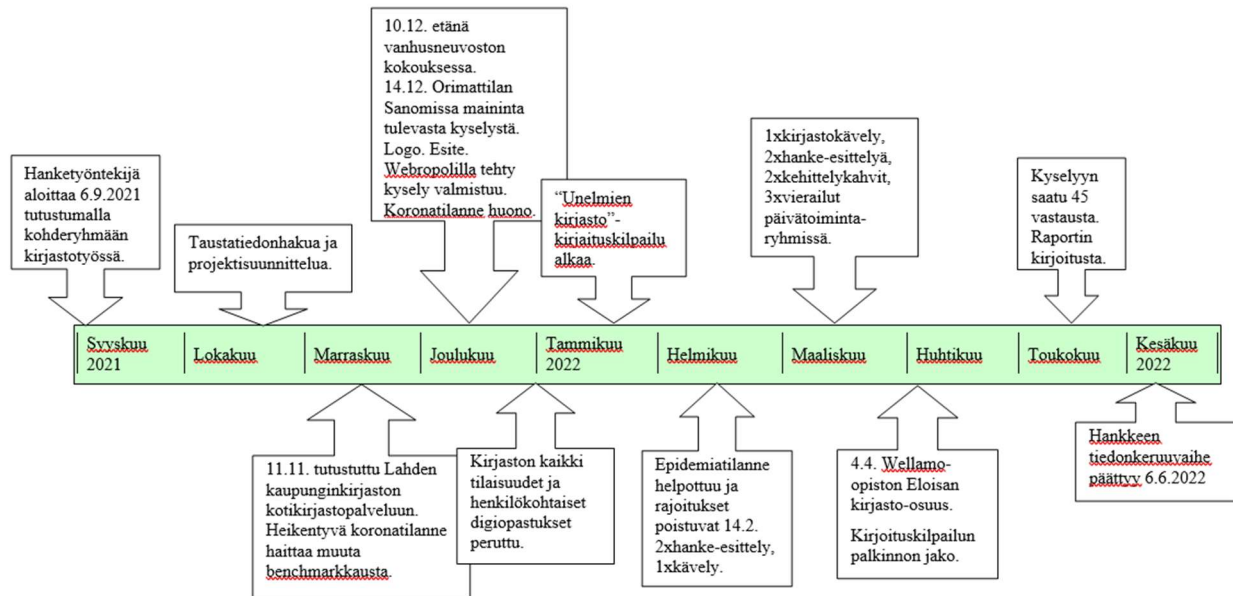
Konkreettisiksi tavoitteiksi ”Orimattilan omat 65+ -kirjastopalvelut”-hankkeelle oli kirjattu seuraavaa:

- lisätä 65+-vuotiaiden orimattilalaisten mahdollisuutta käyttää kirjastopalveluita
- kaventaa eroja 65+-vuotiaiden osallistumismahdollisuuksissa
- laajentaa 65+-vuotiaiden saamia kirjastopalveluita
- tavoittaa 65+-vuotiaita orimattilalaisia, joiden mahdollisuudet käyttää pääkirjaston tai kirjastoauton palveluita ovat rajalliset
- aktivoida ja osallistaa 65+-vuotiaita orimattilalaisia kirjastopalveluiden osalta ja edistää heidän terveyttään ja hyvinvointiaan
- rohkaista 65+-vuotiaita orimattilalaisia esittämään omia toiveitaan kirjastopalveluiden kehittämiseksi
- lisätä kaupungin eri toimialasektorien välistä yhteistyötä sekä alueellista kuntien, yhdistysten ja muiden toimijoiden hallintorajat ylittävää monialaista yhteistyötä 65+-vuotiaiden orimattilalaisten kirjastopalveluiden kehittämisessä
- toteuttaa Lakia yleisistä kirjastoista sekä Opetus ja kulttuuriministeriön vuoteen 2025 ulottuvaa kulttuuripolitiikan strategiaa, etenkin sen ”Osallisuus ja osallistuminen kulttuuriin” nimisen tavoitealueen keskeistä tavoitetta, joka kuuluu ”Osallisuus kulttuuriin on lisääntynyt ja eri väestöryhmien erot osallistumisessa ovat kaventuneet.”



### 3 Hankkeen toteutus

Hanketyöntekijä aloitti työnsä 6.9.2021. Työsuhteen kestoksi sovittiin yhdeksän kuukautta, joista hanketyön osuus oli kuusi kuukautta ja kolme kuukautta työntekijä toimi Orimattilan kunnan palkkaamana kirjastovirkailijana. Töiden suhde, 2/3 hanketyötä ja 1/3 virkailijan töitä, toteutui hyvin, päivittäiset painotukset vaihtelivat tilanteen ja tarpeen mukaan.



Kuva 1 Hankkeen aikajana

#### 3.1 Koronavirusepidemian vaikutus

Valitettavasti koronaviruksen toisen aallon pahimmat vaiheet osuivat yksin syyskuussa alkaneen hankkeen kanssa. Marraskuuhun mennessä epidemiatilanne oli heikentynyt Päijät-Hämeessäkin selvästi ja 25.11.2021 alueen koronayhteistyöryhmä asetti jo tiukempia kokoontumis- ja henkilörajoja yleisötilaisuuksille ja yleisille kokoontumisille sekä suositteli vahvasti etättyötä. 30.11. AVI kielsi Päijät-Hämeessä 3.–26.12. välisenä aikana kaikki tilaisuudet, joihin osallistuisi yli 20 henkilöä. ”Hätäjarru” otettiin valtakunnallisesti käyttöön koronan torjunnassa 22.12., jolloin siirryttiin takaisin laajoihin rajoituksiin, kieltoihin ja suosituksiin: tilaisuuksien rajoitusten ja kieltojen lisäksi ryhmäharrastuksia keskeytettiin, tiloja suljettiin ja matkustajamääriä rajoitettiin. Orimattilan kirjastossa peruttiin kirjailijavierailuja sekä kaikki digiopastukset, myös henkilökohtaiset, tammi-helmikuulta. 2.2.2022 hallitus totesi, että laajoja koronarajoituksia voitaisiin alkaa purkaa. (STM:n ja Päijät-Soten koronatiedotteet.)

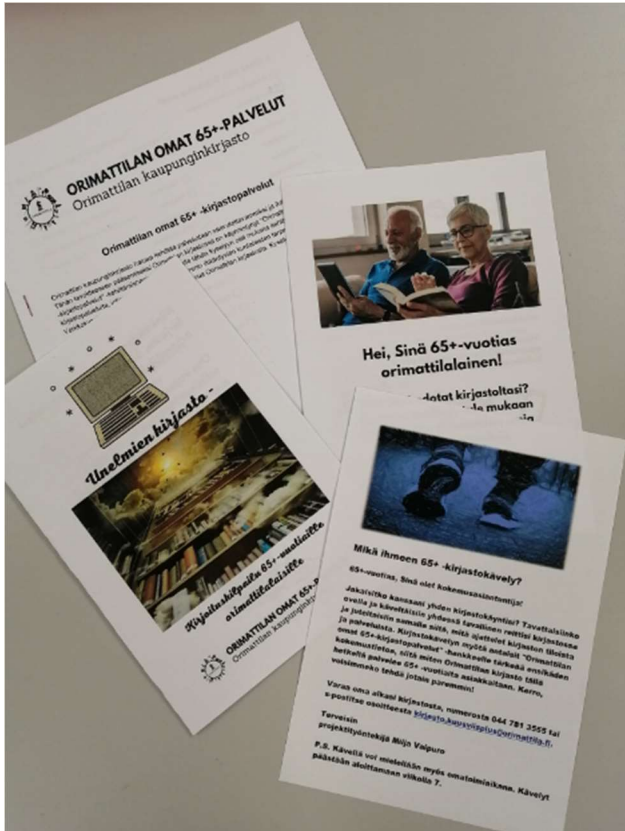
Koronan torjunnan kokonaisuuteen kuului alusta lähtien vastuullisuus vapaa-ajalla ja työpaikalla, turhan matkustamisen rajoittaminen, etättyö sekä painotetusti ikäihmisten suojeleminen virukselta. Ikäihmiset myös itse rajoittivat liikkumistaan ja kontaktejaan. ”Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut”-hanke joutui mukautumaan koronavirustilanteeseen, eivätkä projektin alkuperäinen aikataulu ja suunnitelma täysin toteutuneet koronaviruksen jyllätessä loppuvuodesta 2021 ja alkuvuodesta 2022. Kontaktien välttämiseksi hankkeen ensimmäisessä vaiheessa luovuttiin ohjausryhmän perustamisesta ja osallisuustyöpajojen järjestämistä lykättiin. Molempien järjestäminen olisi ehkä ollut mahdollista virtuaalisesti, mutta kohderyhmän osallistamista digitaalisesti ei pidetty realistisena vaihtoehtona. Myös muiden kirjastojen ikäihmisten palveluiden, etenkin erilaisten tapojen järjestää kirjaston kotipalvelua, benchmarkkaamisesta luovuttiin lähes kokonaan. Lahden kaupunginkirjaston kotikirjastopalveluun kuitenkin käytiin tutustumassa



ja kolmeen muuhun kirjastoon oltiin yhteydessä sähköpostitse. Hankkeessa päätettiin siis keskittyä tiedonhankintaan.

### 3.2 Hankkeen materiaalit

Hankkeessa tuotettiin jonkin verran kirjallista materiaalia. Sitä varten pyrittiin omaksumaan perusasioita saavutettavasta viestinnästä. Häiriöt kognitiossa ovat varsin yleisiä jo 65–70-vuotiailla. Kolmasosalla



Kuva 2 Hankkeen materiaaleja

ikäryhmään kuuluvista terveistä ikäihmisistä ja yli puolella yli 75-vuotiaista on sellaisia muutoksia aivoissaan, joista voi seurata lievää tiedonkäsittelyn hidastumista ja ongelmia häiritsevien tekijöiden poissulkemisessa. (Eläkeliitto.)

Kohderyhmälle, 65+ -vuotiaille, suunnatut kaavakkeet, mainokset ja esitteet pyrittiin siis tekemään paitsi ulkoasultaan visuaalisesti houkutteleviksi myös mahdollisimman selkeiksi ja rauhallisiksi, jotta lukijan huomio kohdistuisi olennaisiin asioihin ja lukeminen olisi mahdollisimman helppoa (Salo 2013: 3.) Materiaaleista ei kuitenkaan haluttu liian yksinkertaisia, jotta ne vetoaisivat koko heterogeeniseen 65+ -vuotiaiden ryhmään.

Kulttuuria kaikille -palvelun saavutettavan viestinnän oppaan mukaisesti hankkeen viestinnässä pyrittiin kiinnittämään huomiota tekstin typografiaan: riittävän suureen kirjaskokoon, selkeään kirjaisintyyppiin, kirjainten ja taustan kontrastiin, väljiin riviväleihin, lyhyisiin riveihin ja oikean reunan tavuttamattomaan liehuun. Myös kielen selkeyteen ja sanaston yleiskielisyyteen kiinnitettiin huomiota.

(Salo 2013: 3, 10.). Pieniä kompromisseja tehtiin esteettisistä tai paperin koon asettamista syistä. Joulukuun alussa suunniteltiin ja otettiin käyttöön hankkeen logo, joka mukavasti yhtenäisti hankkeen viestintää ja joka tässä raportissa esiintyy alaviitteenä.

Helmikuun alkupuolella hankemateriaaleja alettiin levittää suuremmissa mittakaavassa mm. kunnantalon infopisteeseen ja Järjestötuvalle, jossa monet yhdistykset ja järjestöt säännöllisesti kokoontuvat. Koostemainos käynnissä olevista hanketapahtumista sekä kyselyjä ja esitteitä toimitettiin myös artjärveläisten ulottuville Artjärven Saleen ja Kirsin tuvalle, paikalliseen yksityiseen kirjastoon.

### 3.3 65+-kirjastopalvelukysely

Koronatilanteen epävarmuudesta johtuen ”Orimattilan omat 65+ -kirjastopalvelut”-hankkeen tärkeimmäksi työkaluksi suunniteltiin terveysturvallinen kirjastopalvelukysely. Sen sisältöä pohdittiin paljon, sillä siitä haluttiin mahdollisimman yksityiskohtainen, mutta kompakti, jotta kyselyn laajuus ei pelottaisi tulevia vastaajia. Kyselyn laatimisessa käytettiin apuna ”Kirjasto on hyvä olla olemassa”-raporttiin, Nina Mustalammin ja Sinikka Tuohinin AMK-opinnäytetöihin sekä Heidi Pehkosen pro graduun kuuluneita ikäihmisille suunnattuja kirjastokyselyjä. ”Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut”-kysely löytyy raportin liitteistä.



Kyselykaavakkeen sisältö, mukaan otettavat kysymykset ja niiden järjestys, oli valmiina marraskuun lopulla. Kun Webropol-tunnukset saatiin 29.11., alkoi kyselyn työstäminen lopulliseen muotoonsa. 14.12. lähti lehdistölle ensimmäinen ”Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut”-hanketta koskeva mediatiedote, jonka mukaan ”hanke aktivoi 65+-vuotiaita kehittämään kirjastopalveluitaan tammikuun aikana aukeavalla kyselyllä, osallisuustyöpajoilla ja keräämällä kohderyhmältä palautetta ja kehittämisehdotuksia”. Tiedote julkaistiin myös kaupungin sivuilla. Ensimmäinen halukas kehittäjä ilmoittautui jo kahden päivän kuluttua.

Kirjastokyselyyn tuli neljä osiota: taustatiedot, kirjastonkäyttö, kirjastopalvelut ja kirjaston näkyvyys. Taustatietoina kysyttiin sukupuolta, syntymävuotta, asumismuotoa ja asuinpaikkaa (kuntakeskus/kylä Orimattilassa). Kirjastonkäyttöön liittyvissä kysymyksissä oli oma osionsa kirjastoauton käyttäjille. Kirjastopalvelut-osion kysymyksillä pyrittiin selvittämään eri palveluiden käyttöä ja tuttuutta, tyytyväisyyttä palveluihin, tiloihin ja kokoelmiin sekä kiinnostusta erilaisiin palveluihin ja tapahtumiin. Lopuksi vastaajalta pyydettiin arviota kirjaston tiedottamisen onnistumisesta sekä toiveista tiedottamisen kanavien suhteen. Viimeisessä varsinaisessa kysymyksessä katsottiin tulevaan ja aikaan, jolloin ihminen ei enää itse pääse käymään kirjastossa: vastaajaa pyydettiin valitsemaan annetuista vaihtoehdoista palveluja, joita toivoisi tuolloin saavansa.

Ennen kuin kyselyä alettiin levittää, se tietenkin testattiin. Testaajina toimi neljä naista, joista vanhin oli syntynyt 1934 ja nuorin 1952. Palautetta varten luotiin palautelomake, jossa viisiportaisella asteikolla arvioitiin kyselyyn liittyviä väittämiä, pyydettiin arviota kyselyn toimivuudesta sekä pyydettiin kommentteja ja parannusehdotuksia. Kaikkien vastaajien mielestä kysely oli toimiva, eikä kukaan antanut yhdellekään väittämälle huonompaa arviota kuin ”jokseenkin samaa mieltä”, yleisimmin valittu vaihtoehto oli ”täysin samaa mieltä”. Kukaan testaajista ei esittänyt omia kommentteja, eikä mahdollisia parannusehdotuksia.

Yhtään paikallista testaajaa kyselyn verkkoversiolle ei löytynyt. Niinpä kommentteja verkkoversiosta pyydettiin digitaitoiselta ei-orimattilalaiselta 81-vuotiaalta mieheltä.

”Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut”-kyselystä oli tarjolla sekä paperiversio että verkkoversio osoitteessa bit.ly/kuusviisplus. Vastauksia saatiin kaikkiaan 45, joista vain 7 oli nettivastauksia.

Kirjastopalvelukyselyn tuloksia avataan tarkemmin tämän raportin neljännessä luvussa ”Hankkeen anti”.

#### Palautetta kyselystä

##### 1. Rastita mielipidettäsi vastaava vaihtoehto:

	Täysin samaa mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Ei samaa eikä eri mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä
Kysely on ulkoasultaan selkeä	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Kyselyn kirjaintyyppi on helposti luettava	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Kysymysvaihtoehdot ovat helposti ymmärrettäviä	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Kyselyn asiasisältö on kattava	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Kyselyn ohjeistus on riittävä	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Kyselyn pituus on sopiva	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

##### 2. Oliko kysely mielestäsi toimiva?

- Oll
- Ei ollut, sillä

##### 3. Tähän voit lyhyesti kommentoida kyselyä tai kirjoittaa mahdollisia parannusehdotuksia:

Kuva 3 Palautelomake

### 3.4 Unelmien kirjasto -kirjoituskilpailu

Tammikuussa, tiukkojen koronarajoitusten aikaan, kyselyn rinnalle kehiteltiin toinen koronaturvallinen tapa osallistua 65+-kirjastopalveluiden kehittämistyöhön, nimittäin ”Unelmien kirjasto”-kirjoituskilpailu. Ajatuksena oli, että 65+-vuotiaiden kokemusasiantuntijoiden kyselyvastaukset ja unelmakirjastotekstit



yhdessä toimisivat tienviittoina matkalla kohti Orimattilan omia, saavutettavia ja ikäystävällisiä, 65+ -kirjastopalveluja.

”Unelmien kirjasto” -kirjoituskilpailulla haastettiin 65+-vuotiaat orimattilalaiset (myös kesäasukkaat) nimensä mukaisesti päästämään ajatuksensa lentoon ja kirjoittamaan kirjastounelmistaan. Kirjoittajille asetettiin tarkoituksella hyvin vähän mielikuvitusta kahlitsevia vaatimuksia tai sääntöjä. Unelmien kirjaston suunnittelua oli mahdollista lähestyä vapaasti, vakavissaan tai leikkimielellä. Kirjoitusten tyyli- ja tekstilaji olivat vapaasti valittavissa, eikä pituudellekaan asetettu rajoituksia. Kilpailutyöt oli mahdollista kirjoittaa myös käsin. Voittajalle, jonka kirjaston henkilökunta valitsisi, luvattiin palkinnoksi Museokortti.

Kilpailuaika alkoi välittömästi kilpailukutsun julkaisupäivänä 18.1.2022 ja jatkui 11.3. asti. 21.1. hanke ja kilpailu saivat toivottua näkyvyyttä, kun Orimattilan Sanomat julkaisi projektityöntekijän lehdistötiedotteeseen perustuvan jutun kilpailusta takasivullaan. 26.1. myös toisessa paikallisessa lehdessä, Aluelehdessä, julkaistiin vastaava juttu Paikallisuutiset -palstalla. Samana päivänä ensimmäinen ikäihminen jo kyselikin lisätietoja kilpailusta.

Määräaikaan mennessä kirjoituksia saapui viisi kappaletta, joista selkeä voittaja löytyi helposti. Kirjoittaja, 82-vuotias kirjoittamista harrastava nainen, ennakoி monia todellisia kirjastotrendejä ja antoi myös mielikuvituksensa lentää. Hänen unelmiensa kirjasto oli upouusi, ekologisista materiaaleista valmistettu ja käytti uusiutuvaa, omin aurinkopaneelein ja tuulimyllyin tuotettua energiaa. Tilat ja hyllyt olivat tässä kirjastossa muunneltavia ja siirreltäviä, monenlaiselle tekemiselle ja yhdessäololle oli suunniteltu omia tiloja ja taide oli kirjastossa vahvasti läsnä. Myös ruumis tuli hänen unelmiensa kirjastossa ravituksi: aamulla puurobaarissa, myöhemmin päivällä soppapisteellä. Mielikuvituksekkainta antia kirjoituksessa edustivat ”Tee itse oma kirjasi” -robotit.

Palkinto jaettiin 5.4. Orimattilan Sanomien konttorilla. Samassa yhteydessä lehden päätoimittaja Anna Hakama haastatteli voittajaa. Orimattilan Sanomien 7.4. julkaistussa numerossa kirjoituskilpailun voittajan haastattelulle sekä projektityöntekijän aiempaan puhelinhaastatteluun perustuvalla yhteenvedonomaaisella jutulle muista kirjoituskilpailuun lähetetyistä teksteistä oli annettu runsaasti palstatilaa. Juttujen yhteydessä oli lisäksi isohko kuva projektityöntekijästä luovuttamassa palkintoa voittajalle. Kyseisen päivän lehdessä ”unelmien kirjasto” oli myös pääkirjoituksen aiheena.

Päätoimittaja Hakama oli otsikoinut kirjoituskilpailutekstejä käsittelevän juttunsa: ”Unelmien kirjastoon toivottiin erityisesti tapaamis- ja keskustelumahdollisuuksia”. Se kiteytti erään kyselynkin vastausten perusteella kohderyhmälle tärkeän toiveen. Peräti 65 % kirjastopalvelukyselyn vastaajista ilmoitti nimittäin olevansa kiinnostunut kirjastosta kuntalaisten kohtaamispaikkana ja yhteisenä olohuoneena.

### 3.5 Kirjastokävely

14.2.2022 lähtien, koronarajoitusten kevennyttyä, hankkeessa esiteltiin uutena kehittämistapana ”kirjastokävely”, jossa lähikontakti rajoittui vain yhteen ihmiseen, hanketyöntekijään. Kirjastokävelyn ideana oli päästä jakamaan ikäihmisen autenttinen, tavanomainen, kirjastokäynti, jonka edetessä ”Orimattilan omat 65+ -kirjastopalvelut”-hanke saisi tärkeää ensikäden kokemustietoa siitä, miten ikääntynyt kokee kirjaston tilat ja palvelut ja mitä voitaisiin tehdä paremmin. Kirjastokävelylle oli aukioloaikana mahdollista lähteä pääovelta ja omatoimiaikana omatoimiovelta. Saavutettavuuden kannalta kommentit ovelle saapumisestakin olisivat olleet tärkeitä ja kiinnostavia.

Hankkeen aikana kirjastokävelyjä varattiin kolme, mutta niistä toteutui vain kaksi. Ensimmäisen toteutuneen kävelyn varaaja tavoitettiin Eläkkeensaajille pidetyn hanke-esittelyn myötä. Hän kuului kirjaston ei-aktiivikäyttäjiin, joita hankkeen toivottiinkin tavoittavan. Tästä kirjastokävelystä muodostui enemmänkin kirjaston tilojen ja palvelujen esittelykävely. Kävelyn aikana kävi ilmi, että ikääntynyt ei-





käyttäjä saattoi tuntea varsin huonosti nykykirjaston palveluja, esimerkiksi kopiointimahdollisuus saattoi olla tuntematon. Kävelijä, joka oli aloittelemassa lukuharrastusta, yllättyi kirjaston materiaalien monipuolisuudesta ja runsaudesta, mutta koki kirjaston opasteet pieniksi ja huomaamattomiksi sekä kirjastoluokituksen ja kirjaston järjestyksen sekaviksi.

Toisella kävelyllä 1.3. kirjastokävelyn idea toteutui täydellisesti. Kävelijä oli 1950 syntynyt, siis 72-vuotias, hyvin liikkuva kirjastoa aktiivisesti käyttävä ja sen palveluiden kehittämistä innostunut rouva. Kävely aloitettiin aukioloaikana pääovelta. Kirjaston ilmoitustaulu sai moitteita sekavuudesta, kahviautomaattia rouva piti tarpeettomana. Lehdistä hän ei ollut kiinnostunut. Hänen tavallista reittiään mukaileva kävelynsä kulki siis suoraan uutuushyllylle, josta rouva piti juuri sellaisenaan, kauno- ja tietokirjallisuus sekaisin esille asetettuna. Hän katsoi kaunokirjallisuushyllyjen päätyihin näytteille asetetut kirjat matkallaan kohti uskonnollista kirjallisuutta, romantiikkaa, dekkareita ja jännityskirjallisuutta, joista genreistä hän yleensä luettavansa valitsi. Genrejako ja -tarroitus oli alkuun vaatinut totuttelua, sillä se oli erilainen kuin mihin rouva oli vanhan kotipaikkansa kirjastossa tottunut. Kirjojen varausmahdollisuus kaikista Lastu-kirjastoista oli rouvalle tuttua, samoin kirjaston omatoimikäyttö. Molempia mahdollisuuksia hän arvosti kovasti. Palautus- ja lainausautomaattien käyttöä hän piti helppona ja varaukset hän sanoi tekevänsä verkkokirjastossa eli lainautuskille hänellä ei juuri koskaan ollut asiaa. Hieman yllättäen tietokirjapuoli oli hänelle täysin vieras ja sitä projektityöntekijä tälle kävelijälle esitteli ja avasi.

Kävelyjen anti hankkeelle jäi melko laihaksi. Toive 85+ -ikäisten ja sitä vanhempien kanssa kävelemisestä ei toteutunut. Käveltyjen kirjastokävelyjen ja hankkeen aikana tehtyjen huomioiden sekä muissa yhteyksissä käytyjen keskustelujen tuloksena voi kuitenkin sanoa, että ikääntyneillä kirjastonkäyttäjillä ja ei-käyttäjillä saattaa olla varsin vanhakantaisia käsityksiä kirjastosta sekä yllättäviäkin puutteita kirjaston materiaalien ja palveluiden tuntemuksessa. Niitä voisi korjata järjestämällä ikääntyneille houkuttelevia kirjastoon tutustumistahtumia, kirjastosuunnistusta tai vaikkapa ”lainaa kirjastovirkailija esittelemään kirjastoa tai kiinnostavaa palvelua”-tempauksia.

### 3.6 Hanke-esittelyt

”Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut”-hanketta esiteltiin ensimmäisen kerran jo 19.10.2021 Orimattilan Marttayhdistyksen kuukausikokouksessa. Vierailu tapahtui yhdistyksen aloitteesta ja tarkoituksena oli lähinnä kartoittaa jäsenistön kiinnostusta kirjaston esittelytilaisuudelle. Hanke oli tuolloin vielä taustatyövaiheessa, eikä valmista hankemateriaaliakaan ollut jaettavaksi. Kirjaston hakeutuvista palveluista, lähinnä kirjaston kotipalvelutoiminnasta, kuitenkin keskusteltiin. Paikalla olleet viitisentoista Marttaa suhtautuivat ajatukseen kirjastomateriaalin kotiinkuljetuksesta vapaaehtoisvoimin varsin varuksellisesti. He toivat esiin Orimattilan pitkät välimatkat, jotka edellyttävät autoilua sekä yhdistyksen aktiivijäsenten vanhenemisen. Moni oli jo luopunut autoilusta tai siitä luopumista pidettiin lähiaikojen asiana, eikä painavien kirjakassien liikuttelemista myöskään pidetty mahdollisena.

Seuraavan kerran hanketta esiteltiin etäyhteyksin Orimattilan kaupungin Vanhus- ja vammaisneuvoston kokouksessa 10.12. Puheenjohtaja Markku Viljanen ilmaisi tyytyväisyytensä siihen, että kirjastossa oli havahduttu kunnan ikärakenteen muutokseen ja että kerrankin kirjaston satsauksen ja palveluiden kehittämisen kohteena olivat ikäihmiset.

Tammikuussa 2022 hanke-esittelyt olivat koronatilanteen takia tauolla. Kun epidemiatilanne helmikuussa helpotti ja rajoituksia alettiin purkaa, projektityöntekijä lähestyi kaikkia orimattilalaisia eläkeläisjärjestöjä, seurakuntaa ja monia muita järjestöjä ja toimijoita seuraavan kaltaisella sähköpostilla:



Hei!

Orimattilan kirjastossa on käynnissä ”Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut” -kehittämishanke. Olisitko halukkaita kuulemaan siitä enemmän?

65+-vuotiaiden ajatuksia tämän hetken kirjastopalveluista ja toiveita tulevien tilojen ja palveluiden suhteen kerätään laajahkolla kirjastokyselyllä, joka on saatavilla verkossa (<https://bit.ly/kuusviisplus>), ja kirjastossa paperimuodossa. Hankkeen osana järjestetään kirjoituskilpailu, jossa voi omavalintaiseen tyyliin kirjoittaa unelmiensa kirjastosta. Koronarajoitusten poistumisen myötä aloitetaan myös kirjastokävelyt, joiden avulla kartoitetaan 65+-vuotiaiden kirjastoasioinnin sujuvuutta ja mahdollisia palveluiden kehittämiskohtia.

Tulisin mielelläni kertomaan hankkeesta tarkemmin ja ainakin tuomaan teille jaettavaksi hankkeen materiaaleja, kyselyjä ja esitteitä, teille sopivaan aikaan ja paikkaan.

Ensimmäisenä tarjoukseen tarttui Eläkeliiton Orimattilan yhdistyksen puheenjohtaja Keijo Vilander, joka kutsui projektityöntekijän esittelemään ”Orimattilan omat 65+ -kirjastopalvelut”-hanketta yhdistyksen helmikuun kuukausitapaamiseen 17.2. Puheenjohtaja ”varoitti”, että kuulijoita saattaisi tulla paikalla jopa viisikymmentä, pitkän koronatauon jälkeen. Arvio piti paikkansa, onneksi kyselyjä ja esitteitä oli varattuna viidellekymmenelle. Kalevalan päivänä 28.2. projektityöntekijä esitteli hanketta Taideyhdistyksen johtokunnalle. Paikalla oli viisi jäsentä.

Maaliskuusta muodostui hanketilaisuuksien osalta viikkain kuukausi. 2.3. oli vuorossa hanke-esittely Kansallisten seniorien kevätkokouksessa, jossa parikymmentä jäsentä kuunteli kiinnostuneena ja innostui yhdessä muistelemaan kouluaikojensa kirjastoa. Moni myös täytti tilaisuudessa kirjastokyselyn. 15. ja 17.3. hanketta esiteltiin Käkelän päivätoimintaryhmille (läsnä yhteensä 15 henkeä), 28.3. Anninkammarin kirjallisuuspiirille (läsnä 7 henkeä) ja 30.3. vielä Artjärven päivätoimintaryhmälle (läsnä 8 henkeä).

### 3.7 Kehittelykahvit

Maaliskuussa päästiin vihdoinkin järjestämään hankkeen 2 osallisuustyöpajaa, jotka nimettiin lähestyttävämmiin Kehittelykahveiksi. Näitä tilaisuuksia varten hanketyöntekijä opiskeli fasilitoinnin pääperiaatteita. Näiden tilaisuuksien kohdalla sattui kuitenkin hankkeen pahin kömmähdys: Orimattilan Sanomissa 8.3. ilmestyneessä kirjaston tapahtumailmoituksessa tilaisuuksien päivämääräksi ilmoitettiin virheellisesti 10. ja 24. huhtikuuta.

Viimehetken somemainonnasta ja kirjaston ilmoitustaulujen isoista ilmoituksista huolimatta ensimmäisille Kehittelykahveille ei tullut ketään. Lehtilukusalista hanketyöntekijä houkutteli kahvin voimalla kanssaan keskustelemaan kirjastotyössä tutuksi tulleen, kohderyhmään kuuluvan herran ja erään rouvan. Pienimuotoiset Kehittelykahvit onnistuivat yllättäen mainiosti. Keskusteltiin kirjastomaailman nykysuuntauksista ”tapahtumakirjastoista” ja ”tekemisen tiloista”. Tapahtumakirjaston äänekkyys huoletti molempia, molemmat sanoivat nauttivansa siitä, että kirjastossa saa lueskella rauhassa. Herra ehdottikin ikäihmisille omaa rauhallista tilaa, kirjastoa kirjastossa.

Molemmat löysivät helposti vastauksen kysymykseen ”Mikä on parasta Orimattilan kirjastossa?”. Kirjastoauton reitin varrella asuvan rouvan mielestä parasta oli pääkirjaston kiinnostava kokoelma. Hän sanoi olevansa ”aarteenetsijä”, jolle kirjastoauton kokoelma ei riitä. Häntä huoletti tulevaisuus, jolloin ei enää kykenisi autoilemaan, eikä pääsisi pääkirjastoon. Herran mielestä parasta oli omatoimikirjasto. Molemmille lehtilukusali ja lehtien lukumahdollisuus olivat erittäin tärkeitä. He totesivat yhteen ääneen, ettei pienituloisella eläkeläisellä ole varaa tilata kalliita lehtiä.

24.3. järjestettyjen toisten Kehittelykahvien onnistuminen varmistettiin kutsumalla henkilökohtaisesti kaikki kehittämistilaisuuksia varten yhteystietonsa jättäneet. Paikalle saapui kuusi kehitysmyönteistä



keskustelevaa ikänaista, joista vanhin oli 82-vuotias ja nuorin kuukautta vaille 65. Konkreettisina kehitysehdotuksina esitettiin:

- aivan perusasioihin keskittyvien tietokonekurssien järjestämistä ikäihmisille
- e-kirjojen käytön opetusta
- yhteistä toimintaa nuorten kanssa, esimerkiksi nuoria opettamaan ikääntyneille somettamista
- palvelubussin kirjastopysäkkiä
- kirjaston järjestämää kirjoittajakurssia
- ikäihmisten lautapelitapaamisia
- sukututkimuskerhon perustamista.

Kaunein ja idealistisin ehdotus oli kylien kirjastopalveluiden saavutettavuuden parantaminen vapaaehtoisten kirjastokummien avulla. Kylien kirjastokummit huolehtisivat omien kulkemisiensa ohessa kirjojen kotiinkuljetuksista ja ikäihmisten kirjastoon kuljettamisista. Tällainen kirjastokummius olisi kunniatehtävä.

## 4 Hankkeen anti

”Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut”-hankkeen tärkein anti kirjastolle oli se, että kirjasto tuntee nyt paremmin 65+-asiakaskuntaansa. Kuten aikaisemmin jo mainittiin, kirjastopalvelukyselyyn vastasi 45 ikäihmistä, joista 69 % oli naisia. Vanhin vastaajista oli syntynyt vuonna 1934. Muita 30-luvulla syntyneitä vastaajista oli viisi, 40-luvulla syntyneitä 20 ja 50-luvulla syntyneitä 19. Nuorin vastaaja oli 1958 syntynyt mies, joka vaati päästä mukaan, vaikkei ikänsä puolesta vielä aivan kuulunutkaan kohderyhmään.

Vastaajista 61 % asui kuntakeskuksessa. Yksin kotona asuvia oli 33,3 %, kolmannes vastaajista, loput asuivat puolison tai muun perheenjäsenen kanssa. Hoivakodeissa asuvia ikäihmisiä hanke ei tavoittanut. Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista painottaa kotona asumista mahdollisimman pitkään, mikä on johtanut siihen, että hoivakoteihin tullaan nykyisin varsin huonokuntoisina, niin huonokuntoisina, että perinteinen lukeminen tai äänikirjojen kuunteleminen ei enää toimintakykyjen, kognition tai aistien heikkenemisen takia suju, eikä kiinnosta. Tekstien avaaminen erilaisten esitysten tai muisteluttamisen avulla olisi mahdollista, mutta se vaatisi kirjastolta erityisosaamista, vahvaa tahtotilaa ja panostusta. Attendo Kehräämökodin johtajaa hankkeessa tavoiteltiin, mutta hän ei vastannut yhteydenottoon.

82 % kyselyn vastaajista sanoi käyvänsä kirjastossa, mutta kaikkien kirjastokortti ei ollut voimassa. Vuonna 2021 Orimattilassa tehtiin fyysisiä kirjastokäyntejä 54 272 eli jokainen orimattilalainen kävi kirjastossa enemmän kuin kolme kertaa vuodessa. Samana ajankohtana koko Suomessa käytiin kirjastossa keskimäärin joka toinen kuukausi. (Suomen yleisten kirjastojen tilasto) ”Orimattilan omat 65+ -kirjastopalvelut”-hankkeen kyselyyn vastanneista 62,2 % kävi kirjastossa keskimääräistä suomalaista useammin. Hiukan yllättävästi vain 42 %:lla vastaajista oli omatoimisopimus, eivätkä kaikki vastaajat tunteneet palvelua. Omatoimisopimuksen aktiiviselle markkinoinnille 65+ -vuotiaiden asiakkaiden osalta olisi siis selkeä tilaus.

Kysymykset 12–14 koskivat kirjastoauton käyttöä. Kirjastoautoa käytti seitsemän henkeä, joista kolme ilmoitti käyvänsä autossa säännöllisesti joka kerta, yksi lähes joka kerta ja kolme muutaman kerran vuodessa. Kysymykseen ”Jos et käy kirjastoautossa, niin miksi et?” vastaajat valitsivat moninaisia vastausvaihtoehtoja: kahden mielestä pysäkit olivat liian kaukana tai hankalassa paikassa, yksi ei löytänyt autosta mieleistään aineistoa, kolme vastaajaa ilmoitti yllättävästi, ettei tunne auton reittejä tai aikatauluja ja kaksi vastaajaa ei tiennyt koko palvelusta. Vastauksista voitaneen päätellä, että kirjastoautopalvelu ei nykyisine pysäkkeineen tavoita kovin suurta osaa taajaman ulkopuolella asuvista ikäihmisistä.



	n	Prosentti
päivittäin	1	2,7%
viikoittain	13	35,2%
1-2 kertaa kuussa	9	24,3%
muutamana kerran vuodessa	11	29,7%
vain kiinnostavissa tapahtumissa	3	8,1%
en ollenkaan	0	0,0%

Kuva 4 Kuinka usein käyt kirjastossa?

	n	Prosentti
Orimattilan pääkirjastossa	34	91,9%
Orimattilan kirjastoautossa	7	18,9%
muun kunnan Lastu-kirjastossa	4	10,8%
Kirsin tuvassa (Artjärven yksityinen kirjasto)	1	2,7%
jossakin muussa yleisessä kirjastossa	0	0,0%

Kuva 5 Missä näistä kirjastoista käyt?

Vain 8 % vastaajista ilmoitti käyttävänsä kirjastoa ”kuntalaisten kohtaamispaikkana ja yhteisenä olohuoneena”, vaikka 65 % ilmaisi myöhemmässä kysymyksessä (kysymys 22) kiinnostuksensa kirjaston mahdollisuuteen toimia sellaisena. Ristiriita saattaa kertoa siitä, että Orimattilan kirjaston tämänhetkissä tiloissa ei ole mahdollista kokoontua ja keskustella ”häiritsemättä” muita kirjaston käyttäjiä tai siitä, että 65+-vuotiaat kirjastonkäyttäjät ovat kirjastonkäyttönsä alkuajoilta sisäistäneet ehdottoman hiljaisuuden vaatimuksen, joten äänen käyttö kirjastossa ei tunnu luontevalta, eikä ehkä sallitultakaan.

Ikääntyneiden kirjastopalveluiden käyttö vaikutti vastausten perusteella varsin perinteiseltä. Kirjaston aineistoista käytetyimpiä olivat kertomakirjallisuus, jota käytti 72 % vastaajista, tietokirjallisuus (56 %), aikakauslehdet (36 %) ja sanomalehdet (22 %). Hankkeen tavoittamista 65+-vuotiaista kenelläkään ei ollut tarvetta selkokirjoille, vaikka 42 % tiesi niitä olevan, eikä kukaan käyttänyt lukemisesteisten Celia-palveluja. Celia-palvelut myös tunnettiin jokseenkin huonosti (14 %). E-kirjoja käytti vain 6 % vastaajista ja äänikirjoja kuunteli ja vieraskielistä kirjallisuutta luki vastaajista ainoastaan 8 %. Hankkeen aikana kävi monesti ilmi, että Lastu-kirjastojen e-aineistot tiedetään, niistä ollaan kiinnostuneita, mutta niiden käyttöön kaivataan opastusta.

Palveluista eniten käytetty oli kirjojen varausmahdollisuus (58 %), seuraavina tulivat palautus- ja lainausautomaatit (53 %) sekä kirjastossa järjestettävät näyttelyt (47 %). Vain yksi vastaaja (3 %) oli käyttänyt kirjastossa tietokonetta, lainannut esineen (Orimattilan kirjastossa on lainattavissa sähkönkulutusmittareita ja sateenvarjoja) tai lainannut lauta- tai digitaalisia pelejä. Aineiston palautusmahdollisuutta toiseen Lastu-kirjastoon käytti vain 11 % vastaajista samoin kopiointimahdollisuutta. Palautusmahdollisuus tunnettiin yllättävän huonosti (21 %). Digiopetusta oli saanut vain 6 % vastaajista. Digiointimahdollisuutta ei ollut käyttänyt kukaan, vaikka 31 % vastaajista tunsikin palvelun.

Yleisesti ottaen ikääntynyt orimattilalainen kirjastonkäyttäjä oli varsin tyytyväinen Orimattilan kaupunginkirjaston tämänhetkisiin palveluihin. Se ei ole ihme, jos vertailukohtana ovat hänen lapsuutensa vaatimattomat ja autoritäärisesti hoidetut kirjastot, joissa kokoelmat olivat niin pieniä, että lainamääriä piti tiukasti rajoittaa. Näitä kouluaikeiden kirjastoja ja niiden persoonallisia hoitajia kuitenkin muisteltiin hanketapaamisissa usein lämmöllä.

Kirjastopalvelukyselyn kysymyksillä 16–18 pyrittiin selvittämään 65+-vuotiaiden tyytyväisyyttä/tyytymättömyyttä Orimattilan kirjaston palveluihin, tiloihin ja kokoelmiin. Niitä pyydettiin arvioimaan viisiportaisella asteikolla. Palveluihin tyytyväisiä tai erittäin tyytyväisiä oli vastaajista yhteensä 88,3 %, tiloihin 78,8 % ja kokoelmiin 68,8 %. Henkilökunta sai useammalta vastaajalta erityiskiitoksia hyvästä palvelusta, aineiston hyvää saatavuutta keuhuttiin ja Köykkälässä oltiin tyytyväisiä kirjastoauton palveluun. Kirjaston toivottiin kasvattavan lainattavien esineitten kokoelmaa, esim. saumuria kaivattiin.



Tyytymättömyyttä aiheuttivat myöhästymismaksut. Tiloja pidettiin kauniina, mutta liian pieninä. Vähiten tyytyväisiä oltiin kirjaston kokoelmaan. Kommenteista kävi ilmi, että kirjastolaiselle selvä käsite ”kirjaston kokoelma” ei ollut sitä kaikille vastaajille. Kysymys olisi pitänyt muotoilla paremmin.

Kommentteja palveluista:

*Kaikki on toiminut aina hyvin*

*Suuret kiitokset hyvästä palvelusta henkilökunnalle ja koko ”verkkokirjastolle”. Eläköön kirjallisuus ja sen tuomat elämykset ja opit!*

Kommentteja tiloista:

*Lehtilukusali olohuonetyyppiseksi, neliöitä uupuu, ....*

*Saisi olla pieni kohtaamispaikka, jossa voisi jutella.*

*Tilat ovat siistit ja kauniit. Valaistus on huono. Kun etsit luettavaa lähyllyiltä, valo häikäisee pahasti. Alahyllyiltä on myös hankala nähdä mitään hankalan asennon takia. Pitäisi olla jokin porrasjakkara (matala) joka välikössä.*

Kommentteja kokoelmasta:

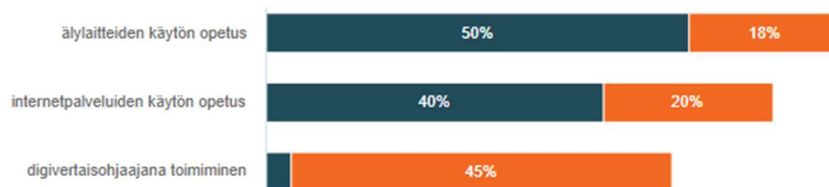
*Vaihtuvuus kirjastossa voisi olla parempi.*

*Ihan ok, ja ainahan voi tilata muualta, jos ei täältä löydy.*

*En tiedä tämän kysymyksen tarkoitusta.*

Vaikka aineiston lainaus on edelleen yleisen kirjaston päätuote, on kirjastoajattelu digitalisaation, omatoimikirjaston sekä lukemisen ja lainauksen vähenemisen myötä muuttunut valtavasti viime vuosina. Nykykirjasto voi olla paljon muutakin kuin kirjavarasto tai lehtilukusali. Se voi olla kuntalaisten yhteinen olohuone, kaikenlaisen tekemisen paikka, aktiivinen erilaisten näyttelyiden, tapahtumien, luentojen ja kerhojen pitopaikka, kuten se monin paikoin Suomessa ja maailmalla jo on. ”Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut”-kyselyn tärkeimpiä kysymyksiä 65+-asiakkaiden toiveiden ja tulevien 65+-palveluiden kannalta oli kysymys 22, jossa pyydettiin rastittamaan itseä kiinnostavat asiat ja ne, jotka eivät kiinnosta lainkaan. Ylivoimaisesti kiinnostavimpana asiana koettiin erilaiset näyttelyt. Sen oli valinnut 73 % vastaajista. Seuraavina tulivat ”kirjasto kuntalaisten kohtaamispaikkana ja yhteisenä olohuoneena” 65 % kannatuksella sekä lähes yhtä suosittu (63 %) kirjailijavierailut. Musiikkiesitykset kiinnostivat 57 % vastaajista, mutta yhteislaulu vain 28 %:a. Yli puolet vastaajista (55 %) olivat kiinnostuneita hyvinvointiin ja muihin ikääntyessä huomioitaviin asioihin liittyvistä luennoista.

Kiinnostus älylaitteiden ja internetpalveluiden opetusta kohtaan oli huomattavan suurta verrattuna siihen kuuteen prosenttiin vastaajista, jotka ilmoittivat saaneensa sellaista (vrt. kysymys 15). Digivertaisohjaajana toimiminen sen sijaan kiinnosti kaikista tarjotuista vaihtoehdoista vähiten, ainoastaan yksi vastaaja ilmaisi kiinnostusta vertaisohjaajana toimimiseen.



Kuva 6 Kiinnostus digiopetusta kohtaan

Vertaistukitoiminta ja vertaisasiantuntijuus ovat olleet jo vuosia trendejä vapaaehtoistoiminnassa (Vastavuoroisuutta, vertaisuutta ja osallisuutta ikäihmisille 2011: 6), siksi ”Orimattilan omat 65+-



kirjastopalvelut"-kyselyssä haluttiin tiedustella kiinnostusta digivertaisohjaajana toimimiseen. Useammalla kuin yhdellä vastaajista olisi todennäköisesti riittävät valmiudet digivertaisohjaajana toimimiseen, sillä kun Digi- ja viestintävirasto kartoitti vuonna 2020 suomalaisten digitaitoja, kävi ilmi, että lähes 70 %:lla suomalaisista digitaidot ovat sellaisella tasolla, että he voisivat antaa digitukea toisille (Piirainen 2020).

Palveluiden käyttämisen kannalta on tietenkin oleellista, että tieto palveluista tavoittaa niistä mahdollisesti kiinnostuneet kansalaiset. Siksi "Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut"-kyselyyn haluttiin mukaan myös kirjaston tiedottamista ja tiedotuskanavia koskevat kysymykset. 37 % vastaajista oli sitä mieltä, että Orimattilan kirjasto tiedottaa tapahtumistaan ja palveluistaan hyvin. 47 % antoi arvosanaksi "tyydyttävä". Kenenkään mielestä kirjasto ei tiedottanut huonosti, mutta "en osaa sanoa"-vastauksia oli yllättävän paljon, 16 %.

Ylivoimaisesti toivotuin kanava kirjaston viestinnälle oli paikallinen tilattava sanomalehti Orimattilan Sanomat (77 %). Seuraavaksi toivotuin oli ilmaisjakelulehti Orimattilan aluelehti (67 %). Myös kirjaston ilmoitustaulua pidettiin tärkeänä (44 %). Verkkoympäristössä parhaana tiedotuskanavana nähtiin kirjaston kotisivut (28 %). Kirjaston Facebook-sivun ja Lastu-verkkokirjaston 65+-vuotiaat vastaajat kokivat ilmeisesti vielä vieraina kirjaston tiedotuksen ja markkinoinnin kannalta (18 % kumpikin).

Kirjastoa jo käyttävät 65+-vuotiaat on helppo tavoittaa kirjaston ja kirjastoauton ilmoitustauluille laitettavilla mainoksilla tai kirjastossa ja autossa jaettavilla esitteillä. Vaikeampaa on tavoittaa kirjastoa käyttämättömiä 65+-vuotiaita. "Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut"-hankkeessa kirjastoa käyttämättömien tavoittaminen nähtiin tärkeänä, sillä kirjastolla voisi parhaimmillaan olla merkittävä rooli kaikkien 65+-vuotiaiden hyvinvoinnin, niin kulttuurisen kuin muunkinlaisen hyvinvoinnin, lisääjänä sekä aktiivisen kansalaisuuden, itsenäisen elämän, itsensä kehittämisen ja oppimisen sekä osallisuuden turvaajana. Kirjastolla voisi olla rooli myös ikääntyneiden elämänlaatua parantavan yhteisöllisyyden lisäämisessä ja yksinäisyyden vähentämisessä.

Vaikka suomalaisten ikäihmisten terveys ja toimintakyky ovat kohentuneet 1970-luvulta lähtien, kasvaa toimintarajoitteisten ja apua tarvitsevien henkilöiden määrä väestön vanhetessa (Sainio et al. 2013: 63–64). Tämä tulee ottaa huomioon myös kirjastopalveluja kehitettäessä. "Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut"-kyselyssä pyydettiin vastaajia ennakoimaan aikaa, kun he eivät itse enää pääse käymään kirjastossa. 86 % vastaajista toivoi silloin saavansa kotikirjastopalvelua eli kirjastoaineiston toimittamista kotiin. Viidestä kirjastoa käyttävästä 30-luvulla syntyneestä vastaajasta kolme toivoi kirjastoaineiston kotiinkuljetuspalvelua. Orimattilan kirjastolla ei tällä hetkellä ole henkilöstöresursseja tarjota tällaista hakeutuvaa, kotiin vietävää palvelua. Kirjastolain kymmenennessä pykälässä todetaan kuitenkin yksiselitteisesti: "Yleisen kirjaston tulee olla kaikkien käytettävissä ja saavutettavissa." Käytännössä kaupunki vaikuttaa panostuksensa painopisteillä merkittävästi siihen, kuinka helposti palveluja on saatavilla ja kuinka saavutettavia palvelut ovat (Ikäystävällinen Orimattila 2021–2025).

Orimattilan kirjaston asiakasosaamisen syveneminen ei ollut "Orimattilan omat 65+kirjastopalvelut"-hankkeen ainoa anti. Hankkeen aikana kävi ilmi, että siihen tavalla tai toisella osallistuminen on ollut sen tavoittamille ikäihmisille, myös ei-käyttäjille, voimaannuttava kokemus. 65+-vuotiaat ovat tulleet nähdyiksi ja kuulluiksi. Monessa yhteydessä ja monesta suusta kuului toteamus: "Viimeinkin meiltä kysytään ja meitä kuunnellaan".

## 5 Suositukset

Kirjasto ei toimi yhteiskunnallisessa tyhjiössä, vaan yhteiskunnassa vaikuttavat ilmiöt, arvostukset ja trendit tulisi huomioida sen toiminnoissa ja painotuksissa. Sitran Megatrendit (2020) luovat kokonaiskuvaa



Suomen kannalta merkittävistä yhteiskunnallisista muutoksista ja IFLAn (International Federation of Library Associations and Institutions) trendiraportti (2021) puolestaan määrittelee nousevia trendejä, jotka muokkaavat kirjastomaailmaa. Molemmissa katsauksissa merkittävänä kehityssuuntana esitetään väestön vanheneminen.

Toinen molemmissa raporteissa esiin nouseva trendi on digitalisaation yhä jatkuva eteneminen kaikilla elämän aloilla. Digitaidot ovat tämän päivän kansalaistaitoja ja puutteelliset digitaidot johtavat elämänlaadun ja toimintamahdollisuuksien heikkenemiseen ja pahimmillaan jopa yhteiskunnasta syrjäytymiseen. Digikuilu uhkaa etenkin vanhimpia eläkeläisukupolvia, jotka eivät ole työelämässään käyttäneet tietotekniikkaa. Vuoden 2021 Yhteisvastuukeräystä varten tehtiin selvitys, johon haastateltiin 500 yli 70-vuotiasta. Heistä joka kolmas piti digipalvelujen, kuten verkkopankkien, Kelan ja kirjaston verkkosivujen käyttöönottamista liian vaikeana. Selvityksen mukaan joka seitsemäs vastaaja koki, ettei saa tarvitsemaansa apua digipalveluiden käyttöön. Myös eläkeläisköyhyys on uhka digisyrjäytymiselle. (STT 2021) Digi- ja väestötietovirasto päätyi samankaltaiseen tulokseen omassa vuoden 2019 selvityksessään. Sen mukaan 21 % 65–74-vuotiaista ja peräti 60 % ikäryhmään 75–89-vuotiaat kuuluvista koki julkisten palvelujen nettisivustot niin vaikeakäyttöisiksi, ettei käyttänyt niitä lainkaan.



Kuva 7 Internetin käyttö ja kokemus julkisten palvelujen nettisivujen vaikeakäyttöisyydestä 2019

Koronavuonna 2020 ikäihmiset Tilastokeskuksen tutkimuksen mukaan kuitenkin motivoituivat oppimaan uusia digitaatioita. Verkkomedioiden seuraaminen ja televisioyhtiöiden nettitelevisiopalvelujen käyttö lisääntyi etenkin 65–74- ja 75–89-vuotiaiden ikäryhmissä. Huomattava muutos tapahtui myös em. ikäryhmien osalta yhteisöpalvelujen seuraamisessa, 65–75-vuotiaissa seuraajien määrä kasvoi 200 000:sta yli 300 000:een ja 75–89-vuotiaissa 45 000:sta yli 75 000:een. (Tilastokeskus 2020.)

Maailma, kirjastomaailma ja muukin elämä, tapahtuvat yhä enenevästi verkossa ja ikäihmisten pärjääminen digitalisaation kanssa herättää huolta ja vaatii resursseja ja toimenpiteitä. Kirjastot ovat olleet ja ovat edelleen yhteiskunnallisesti merkittävä ikäihmisille digitukea tarjoava taho, etenkin yksinasuvien ja vähävaraisten ikääntyneiden kohdalla. Myös Orimattilan kirjastossa niin Wellamo-opiston kaikille avoimet digiopastukset kuin kirjaston omana palvelunaan tarjoama henkilökohtainen digiopastus ovat hyvin käytettyjä palveluita ja myös ”Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut” -kyselyn mukaan niin älylaitteiden kuin internetpalveluidenkin käytön opetus kiinnostaa yli 65-vuotiaita. Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto Valli ry:n Ikäteknologiakeskuksen selvityksen (2017) mukaan 83 % ikäihmisistä haluaisi kuitenkin **opastusta verkkoasiointiin omassa kodissaan, omilla laitteillaan**, maksuttomasti. Kirjastossa opastusta halusi 22 % vastaajista.

65+-vuotiaiden digitaidot ovat siis hyvin eritasoisia heidän työhistoriastaan, varallisuudestaan, kiinnostuksestaan ja motivaatiostaan riippuen. Hankkeen kehittälykahveilla esitettiin toive aivan **alkeista lähtevälle, hitaasti etenevälle digikurssille**. Sellainen palvelisi varmasti vanhimpia eläkeläisiä ja poistaisi tietotekniikkaan liittyviä turhia pelkoja.

IFLAn raportissa eräänä kirjastotrendinä mainitaan fyysisten tilojen paluu. Koronavuosien jälkeen ihmisillä on kaippuu tiloihin, joissa voisi kiireettä kokoontua ja viettää aikaa yhdessä. Kirjastopalvelukyselyn tulosten mukaan myös orimattilalaiset ikäihmiset kaipaavat toistensa luo, **yhteinen olohuone** oli korkealla toivottujen palveluiden listalla. Eläkeläisjärjestöt ja yhdistykset järjestävät kyllä jäsenilleen tapaamisia, mutta ikäihmisten spontaaneille kohtaamisille ja rupattelulle ei ole tarjolla viihtyisää, ei-kaupallista, kaikille avointa tilaa. Kirjasto voisi olla sellainen. Vaikka Orimattilan kirjaston tilat eivät tällä hetkellä parhaalla mahdollisella tavalla sovellu kokoontumisiin, voisi jonakin arkaamupäivänä ehkä kuitenkin löytyä aika ja



paikka säännöllisesti kokoontuvalle ”porinapiirille”, jossa kirjastovirkailija tai kirjastovapaaehtoinen kevyesti ohjaisi keskustelua.

Tärkeintä ikäihmisten kirjastopalveluiden kehittämisessä on se, ettei ikääntyneitä ajatella stereotyyppisesti yhtenäisenä massana, vaan erilaisina ihmisinä erilaisine kyvykkyyksineen ja mieltymyksineen ja ettei heitä toiseuteta, ”vanhusteta”, vaan että heihin suhtaudutaan neutraalisti tasavertaisina ikääntyneinä aikuisina. Tärkeää on myös, että heitä itseään **jatkossakin kuullaan**. Normaalit ikääntymismuutokset tulee palveluiden järjestämisessä kuitenkin ottaa huomioon: liikkumiskyky heikkenee iän karttuessa, näkö- ja kuulo huononevat etenkin 85+ -vuotiailla, tiedonkäsittelytoiminnot hidastuvat ja vuorovaikutusongelmat lisääntyvät, jos olosuhteet eivät ole optimaaliset.

ALA (American Library Association) on listannut asioita, joita voi odottaa ikäystävälliseltä kirjastolta:

- **toimintoja suunnitellaan, kohdistetaan ja budjetoidaan** uusimman **demografisen datan pohjalta**
- kohderyhmältä itseltään kysytään säännöllisesti toiveita, tarpeita ja palautetta palvelujen ja hankittavan aineiston suhteen
- **materiaalihankinnoissa** huomioidaan ikääntyneiden ja heidän **omaistensa näkökulma**
- **sama(t) työntekijä(t)** vastaa(vat) ikäihmisten palveluista, niiden kehittämisestä ja yhteistyöstä ikäihmisten järjestöjen ja muiden tahojen kanssa
- kirjaston **senioripalveluja markkinoidaan ja tehdään näkyviksi**
- kirjaston tilojen ja kokoelman tulee olla esteettömiä ja saavutettavia
- kirjastolla on **seniorisivut**
- kirjastossa järjestetään **omin voimin ja yhteistyössä** muiden toimijoiden kanssa säännöllisesti **tapahtumia ikääntyneille asiakkaille huomioiden eri vanhussukupolvet (65+/75+/85+)**
- kirjastossa järjestetään ikäihmistentahtista digiopetusta ja mahdollistetaan elinikäinen oppiminen
- kirjasto järjestää **palveluja ja tapahtumia** ikäihmisille **myös kirjaston ulkopuolella**
- kirjasto tarjoaa ikäihmisille **mahdollisuuksia vapaaehtoistyöhön**
- kirjasto tarjoaa **rätälöityjä ja hakeutuvia palveluja**
- kirjaston henkilökunnalla on **osaamista kohdata** erilaisia ja eri-ikäisiä ikäihmisiä.

Seuraavissa alakappaleissa käsitellään hieman tarkemmin kirjaston esteettömyyttä ja saavutettavuutta, kirjaston kotipalvelua sekä kirjastovapaaehtoisuutta. Lihavoidut kohdat tässä kappaleessa ja sen alakappaleissa ovat suosituksia.

## 5.1 Kirjaston esteettömyys ja saavutettavuus

Kun puhutaan kirjaston esteettömyydestä, ei puhuta vain liikkumisen esteettömyydestä. Tulee ottaa huomioon myös näkemiseen, kuulemiseen, ymmärtämiseen ja kommunikaatioon liittyvät seikat. Aidosti esteetön ympäristö ei erottele ihmisiä heidän toimintakykynsä perusteella, vaan on turvallinen ja toimiva kaikille (Invalidiliitto.fi). Yleisten kirjastojen saavutettavuussuosituksen (2016) mukaan palveluiden **esteettömyys ja saavutettavuus** tulisi olla kirjaston **kaiken strategisen ja taloudellisen suunnittelun lähtökohta** ja osa vuotuista arviointi- ja laatutyötä.

Esteettömyys alkaa siitä, että luodaan ilmapiiri, jonne kaikkien on helppo tulla. Kirjastoon pitää päästä turvallisesti keliolosuhteista huolimatta, sen kaikissa yleisötiloissa pitää pystyä/mahtua liikkumaan turvallisesti kaikkia liikkumisen apuvälineitä käyttäen ja sen kaikkia palveluja pitää ylettää käyttäen, vaikka istuisi pyörätuolissa. Kirjaston pihalla tulee olla esteettömiä parkkipaikkoja, joista on lyhyt matka sisätiloihin, samoin saattoliikenteelle tulee olla pysähtymispaikka lähellä sisäänkäyntiä ja esteetön kulku sisään. **WC-tilojen tulee olla esteettömät, vapaasti ja helposti käytettävät** ja WC-kalusteiden tulee olla





ikäihmisille soveltuvat. Orimattilan kirjaston liikuntaesteisille tarkoitettu WC on lukittu ja avain täytyy noutaa palvelutiskiltä.

Esteettömässä, ikäystävällisessä kirjastossa **kyllit ovat isoja ja selkeitä: fontti on helppolukuinen, kirjasinkoko on riittävän suuri ja niin on myös taustan ja kirjainten välinen kontrasti**. Kyllit tulee myös sijoittaa sellaiselle korkeudelle, että pyörätuolilla liikkujakin havaitsee ne helposti. Ikäystävällisestä kirjastosta löytyvät yleisimmät apuvälineet: työnnettävät kirjakärryt, rollaattori, **pyörätuoli, induktiosilmukka** sekä **lukemisen apuvälineiksi suurennuslaseja, -laseja ja lainattavia lukulaseja eri vahvuuksilla**.

Esteettömässä, ikäystävällisessä kirjastossa asiakaslähtöisyys huomioidaan kaikessa suunnittelussa ja toiminnassa. **Henkilökunta** ja mahdolliset vapaaehtoiset ovat **helposti tunnistettavissa**, jokainen asiakas kohdataan kunnioittavasti ja henkilökunta toimii asiakkaan ehdoilla. Vuorovaikutukseen, avustamiseen ja opastamiseen varataan riittävästi aikaa ja henkilökunta osaa kommunikaatiossaan ottaa huomioon asiakkaan mahdolliset aistivajaukset, ikääntymisen tuoman hitauden tai tiedonkäsittelyn ja ymmärtämisen vaikeudet.

Orimattilan kirjaston sisätiloissa esteettömyys ei täysin toteudu: kirjaston hyllyköissä alimmat hyllyt ovat ikäihmisten liikkuvuuden ja turvallisuuden kannalta aivan liian matalalla ja ylimmät liian korkealla, jalkaroita, joita voisi käyttää apuna on liian vähän, niille ei ole turvallista kiivetä, eikä niiltä ole ikäihmistä myöskään helppo nousta, valaistus on huono, suurinta osaa tieto- ja kaunokirjallisuushyllyköistä ei pääse kiertämään ympäri ja niiden väliset käytävät ovat kapeita apuvälineiden kanssa liikuttaessa. Hyllyväleihin on kyllä sijoitettu lepäämiseen ja lueskeluun tarkoitettuja tuoleja, mutta yksikään niistä ei ole **korkea ja käsinojallinen seniorituoli**.

Kirjaston kyltitystä on hankkeen aikana selkeytetty, tosin kirjaisinkoko voisi olla vieläkin suurempi ja kontrasti selkeämpi. Kirjastoon ja kirjastoautoon on hankittu suurennuslaseja ja valolla varustettuja suurennuslaseja. Erivahvuisia lukulaseja onkin jo vanhastaan. Kirjastoon on myös tulossa induktiosilmukka ja palvelutiskin **koronaplekseihin reikiä**, jotta puhe kuuluisi paremmin puolin ja toisin ja kommunikaatio helpottuisi.

Orimattilan kaupunginkirjastoon on helppo tulla, pääoven edustalla on parkkipaikkoja ja tilaa saattoliikenteelle. Pääovi on automaattinen, kynnykset lähes maantasaiset ja oviaukko leveä. Hälytinportit on kuitenkin asetettu niin, että ne aiheuttavat ahtautta liikkumisen apuvälineitä käytettäessä. Orimattilan kaupunginkirjaston esteettömyyttä ja saavutettavuutta parantaisi entisestään toisilla kehittävyillä kehityskohteeksi ehdotettu **palvelubussin kirjastopysäkki**.

## 5.2 Kirjaston kotipalvelu

Suomen kulttuurirahasto teki vuonna 2013 laajan haastattelututkimuksen, jonka mukaan kirjasto on suomalaisille tärkein kulttuuripalvelu. 93 % haastatelluista 8000 kansalaisesta piti tärkeänä tai melko tärkeänä, että omalla paikkakunnalla on kirjasto. Mutta mitä tapahtuu, kun vahvan lukijaidentiteetin omaava, yksin kotona asuva lukutoukka ja entinen aktiivinen kirjastonkäyttäjä ei enää pääse kirjastoon? Kuinka hänen kohdallaan toteutuvat YK:n ihmisoikeuksien julistuksen ja Suomen perustuslain määrittelemät oikeudet itsensä kehittämistä sekä taiteisiin ja kulttuuriin osallistumisesta? Tai kirjastolain kymmenes pykälä väestön yhtäläisistä mahdollisuuksista käyttää kirjastopalveluja? Kulttuuristen oikeuksien toteutumiseksi kulttuurin ja taiteen on oltava saatavissa, saavutettavissa ja esteetöntä. Kirjasto vastaa näihin vaatimuksiin parhaiten hakeutuvilla palveluilla.

**Kirjaston kotipalvelutoiminta** tai kotikirjastopalvelu on tällainen hakeutuva palvelu, joka on tarkoitettu ihmisille, jotka eivät sairauden, liikunta- tai muun esteen tai korkean iän vuoksi pääse itse asioimaan



kirjastossa. Kirjasto määrittelee kriteerit, jotka oikeuttavat palveluun. Lääkärintodistuksia ei kuitenkaan ole tapana vaatia. Toiset kirjastot pyrkivät huomioimaan myös lyhytaikaisemman tarpeen, mutta useimmiten kotikirjastopalvelun asiakkuus on pysyvä. IFLA:n suositusten mukaan kirjaston **kotipalvelua** tulisi olla tarjolla **yhdelle tuhannesta** kuntalaisesta eli Orimattilassa kirjaston kotipalvelun piirissä tulisi olla 16 henkilöasiakasta (Laakso 2010: 10).

Kotikirjastopalvelu on henkilökohtaisinta saatavissa olevaa kirjastopalvelua, joka edellyttää tekijältään hyviä vuorovaikutustaitoja ja kaunokirjallisuuden sisältöjen tuntemusta. Perinteisesti kirjaston kotipalvelulla tarkoitetaan sitä, että kirjastossa pakataan asiakkaan toiveitten mukaisesti kassillinen aineistoa, joka kuljetetaan kerran kuukaudessa asiakkaan kotiin ja samalla edellinen kassillinen palautuu kirjastoon. Asiakkuus alkaa kotikirjastopalvelun työntekijän tekemällä alkuhaastattelulla, jossa todetaan oikeutus kotipalveluun ja kartoitetaan ikäihmisen lukutoiveita. Olisi suotavaa, että alkuhaastattelu tapahtuisi kiireettömästi uuden asiakkaan kotona, mutta esimerkiksi Lahdessa se tehdään puhelimitse. Asiakkaan kanssa solmitaan kotipalvelusopimus ja tehdään asiakasprofiili. Aineiston kuljetus tapahtuu joko kirjaston henkilökunnan, vapaaehtoisten tai kilpailutetun kuljetusyrityksen toimesta. Lahden kaupunginkirjaston kuljetuksista vastaa Posti. Aikaisempi yhteistyötaho, kunnan kotihoito, ei liene enää missään mahdollinen sotealan henkilökuntapulan ja kiireen takia. Palvelu on asiakkaille maksutonta, myöhästymismaksuja ei kerry, eivätkä lainat mene perintään.

Kirjaston kotipalvelu ei ole halpa palvelu, etenkin, jos kirjasto vastaa materiaalin kuljetuskustannuksista, mutta siihen oikeutetuille se on palvelu, joka yksiselitteisesti lisää hyvinvointia, merkityksellistää elämää ja tukee omaa identiteettiä. Kirjaston kotipalvelun paras tuote on elämys, joka luo mielekkyyttä kotipalveluasiakkaan elämään (Laakso 2010: 48). Orimattilan kaupunginkirjaston henkilöstöresurssit ovat niin pienet, ettei kirjasto pysty tällä hetkellä, kunnan ikärakenteesta huolimatta, tarjoamaan lainkaan kotiin vietäviä kirjastopalveluja. Hankkeen aikana kävi ilmi, että niille olisi kuitenkin kysyntää. Jos kirjaston kotipalvelua ei ole tarjolla, kirjasto menettää helposti ikääntyvät asiakkaansa, sen käyttöaste laskee ja sen merkitys ja arvostus kunnallisena toimijana vähenee.

Orimattilan kaupunginkirjastolla ei tällä hetkellä ole myöskään yhteisöasiakkaita, joille toimitettaisiin siirtokokoelmia. Niille ei enää ole juurikaan tarvetta, sillä kotona asumisen tukeminen kaikin mahdollisin keinoin mahdollisimman pitkään on johtanut siihen, että hoivakoteihin päästään nykyään niin huonokuntoisina, ettei lukeminen enää onnistu.

Kevyempää palveluiden räätälöintiä edustaa Helmet-kirjastoissa käyttöön otettu ”joustoasiakkuus”, joka antaa **mahdollisuuden valtuuttaa joku muu hoitamaan kirjastoasiointia** puolestaan, kun kirjastoon pääsy on syystä tai toisesta vaikeaa tai mahdotonta. Joustoasiakkaaksi rekisteröitymiseksi täytetään lomake, johon tarvitaan valtuuttajan ja valtuutetun tiedot. Myöskään joustoasiakkaiden lainoille ei kerry myöhästymismaksuja, eivätkä heidän lainansa mene perintään.

Kirjastoauto on tällä hetkellä Orimattilan kaupunginkirjaston hakeutuvien palvelu. Auton käyttöastetta seurataan ja sen **aikatauluja ja pysäkkejä muokataan tarpeen ja toiveiden mukaan**. Sitä olisi todennäköisesti mahdollisuus hyödyntää myös keskustaajaman ulkopuolelle suuntautuviin kotikirjastopalvelun kuljetuksiin, ei tietenkään ovelta ovelle, vaan keskitetysti soveltuviin paikkoihin, esim. kylätaloille, joista omaiset tai vapaaehtoiset noutaisivat kassit ja veisivät asiakkaille.



Hakeutuvia palveluita kehitetään ympäri Suomea. Esimerkiksi Vaasassa liikkuu Laina-pyörä, pop-up -piste, jossa voi lainata, uusia lainoja ja saada tietoa kirjaston palveluista. Laina-pyörän voi myös pyytää omaan tapahtumaan, jolloin kirjasto pyrkii järjestäjän toiveiden mukaan räätälöimään mukaan otettavan aineiston.

Kuntaliitto ja Suomen kirjastoseura järjestivät tänä vuonna 2022 ensimmäisen Vuoden kirjasto -kisan. Sen voitti yksimielisellä päätöksellä Inarin kirjastoauto Fáárust. Seuran puheenjohtaja esitti perusteluina seuraavaa: ”Asiakasnäkökulma oli Inarissa viety kaikkein pisimmälle, eli voittaja on asiakasta lähellä.

Palvelun yksilöllisyys korostuu kirjastoautotyössä. Harvaan asutulla alueella kirjastoauton merkitys kulttuuripalveluna on suuri.”



Kuva 8 Vaasan kirjaston Laina-pyörä  
(Kuvälähde: Vaasan kirjaston kotisivut)

### 5.3 Kirjastovapaaehtoisuus

Eräs keino edistää ikäihmisten hyvinvointia ja merkityksellisyden kokemusta on vapaaehtoistyö. Tutkimusten mukaan nimenomaan eläkeiässä vapaaehtoistoiminnan suotuisat hyvinvointi- ja terveysvaikutukset ovat ilmeisimmillään, jopa niin, että vapaaehtoistyötä voitaisiin hyödyntää eläkeikäisten terveyden edistämisen keinona. Vapaaehtoisuus tarjoaa toiminnallista hyvinvointia työelämän jälkeen. (Vastavuoroisuutta, vertaisuutta ja osallisuutta ikäihmisille 2011.) Kansallinen ikäohjelma 2030 esittää tavoitteenaan, että julkinen sektori tunnistaa, kannustaa ja mahdollistaa vapaaehtoisuutta. Se tapahtuisi luomalla sektorirajoja ylittäviä, yhteistyötä parantavia ja vapaaehtoisuutta tukevia rakenteita, jotka hyödyttäisivät niin yhteiskuntaa kuin vapaaehtoisiaakin.

Nuoremmat eläkeläiset halutaan myös Orimattilan kirjastossa nähdä Ikäystävällinen Orimattila -suunnitelman hengessä voimavarana, joka voisi jatkossa ottaa vastuuta 65+-kirjastopalvelujen keskeisenä yhteistyötahona ja jonka avulla ikäihmisten räätälöityjä ja hakeutuvia kirjastopalveluja olisi mahdollista tuottaa sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävästi.

Kirjastovapaaehtoisuudesta käytiin Suomessa aktiivista keskustelua ainakin vuonna 2013, kun kahta sulkuhan alaista lähikirjastoa alettiin Jyväskylässä pitää auki vapaaehtoisvoimin. Suomen kirjastoseura totesi tuolloin, ettei lähtökohtaisesti suhtaudu kielteisesti vapaaehtoisten tekemään työhön, mutta muistutti, että se on rajattava oikein, sen on perustuttava kumppanuuteen ja vuorovaikutukseen, eikä se saa olla ulkoapäin pakotettua eikä tapahtua säästösyistä. (Thurén 2013.)

Esimerkiksi pääkaupunkiseudun Helmet-kirjastoissa on monia mahdollisuuksia osallistua vapaaehtoistoimintaan. Vapaaehtoisena voi vetää lukupiiriä, kielikahvilaa, käsityö- tai pelikerhoa, toimia kirjastomummona tai -vaarina, ohjata lukukoiraia tai lukea novelleja tai satuja. Voi myös ideoida ja ehdottaa uutta toimintaa tai luoda tapahtuman, jossa pääsee jakamaan omaa osaamistaan. Toimintaa voi järjestää oman kiinnostuksen mukaan lapsille, nuorille tai ikääntyneille. **Kirjastovapaaehtoiset** allekirjoittavat vapaaehtoistoiminnan sopimuksen ja heidät vakuutetaan. Joihinkin tehtäviin osallistumisesta sovitaan lukukaudeksi kerrallaan, mutta suurimpaan osaan toimintaa voi sitoutua mukaan niin pitkäksi tai lyhyeksi aikaa kuin haluaa. Vapaaehtoistoiminnan mahdollisuuksia tarjoamalla Helmet-kirjastot tukevat aktiivista kansalaisuutta, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä. ”Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut”-hankkeen kehittelykahveilla ilmoitautui ensimmäinen halukas vapaaehtoinen pitämään satutunteja.

Vertaistukitoiminta ja vertaisasiantuntijuus ovat jo vuosia olleet trendejä vapaaehtoistoiminnassa (Vastavuoroisuutta, vertaisuutta ja osallisuutta ikäihmisille 2011: 6). ”Orimattilan omat 65+-kirjastopalvelut”-kyselyssäkin kysyttiin kiinnostusta digivertaisohjaajana toimimiseen, mutta siihen ei



juurikaan ollut halukkuutta. Kun Digi- ja viestintävirasto kartoitti vuonna 2020 suomalaisten digitaitoja, kävi ilmi, että lähes 70 %:lla suomalaisista digitaidot ovat kuitenkin sellaisella tasolla, että he voisivat antaa digitukea toisille (Piirainen 2020). **Vapaaehtoisten vertaisohjaajien avulla** ikäihmisten toivoma **digiopastus kotona omilla laitteilla** saattaisi olla Orimattilassakin mahdollista.

#### 5.4 Moniammatillinen, rajat ylittävä yhteistyö

Lasten ja nuorten kulttuuripalvelujen kehittämiseksi Orimattilan tuleva kulttuuri- ja kulttuuri-hyvinvointiohjelma esittää tiivistettyä yhteistyötä eri toimijoiden välille. Eivätkö myös ikäihmisille palveluja ja tapahtumia suunnittelevat ja järjestävät tahot voisi tavata säännöllisesti 1–2 kertaa vuodessa ja suunnitella tapahtumia yhteistyönä? Moniammatillisesta, moninäkömyksellisestä, hallinnolliset rajat ylittävistä yhteistyöstä olisi varmasti synergiaetua kaikille osapuolille. Myös ”Ikäystävällinen Orimattila” -suunnitelma kehottaa verkostoitumiseen ja rajat ylittävään yhteistyöhön.

Jotta verkostotoiminta olisi tuloksellista, tarvitaan yhteistyökykyä ja halua. Se tarkoittaa kykyä rakentaa luottamukseen, vuorovaikutukseen ja sitoutumiseen perustuvia suhteita. Onnistuneen yhteistyön avainsana on nimenomaan luottamus. Se voi olla sekä yksilötasosta että organisaatiotasosta. Varsinkin pienissä organisaatioissa yksilö- ja organisaatiotason luottamus usein yhdistyvät luottamuksen henkilöitymisen kautta. (Sesay 2013) Orimattilan kirjaston osalta luottamus vanhusverkostoissa voisi henkilöityä hyvät vuorovaikutustaidot omaavassa seniorikirjastovirkailijassa.

Hankkeen aikana moniammatillista yhteistyötä päästiin menestyksellisesti kokeilemaan, kun Wellamo-opiston suunnittelijaopettaja Päivi Vihma lähestyi joulukuussa 2021 kirjasto- ja kulttuuritoimenjohtajaa mahdollisuudella tarjota Orimattilan ikääntyville maksutonta aktivoivaa toimintaa. Yhteistyössä Orimattilan taidemuseon, kirjaston/hankkeen ja Päivi Vihman kesken ideoitiin ”Orimattilan Eloisa – kohtaamispaikka ikääntyneille”, sen aiheesta toiseen etevä sisältö ja sovittiin aikataulu. Hanketyöntekijän panos näkyi etenkin ilmoituksissa käytetyissä teksteissä. ”Orimattilan Eloisa” kokoontui keväällä 2022 viisi kertaa, näistä neljä kertaa taidemuseossa ja kerran kirjastossa. Taidemuseo vastasi yhden kerran sisällöstä, kirjasto/hanke kirjastossa järjestetystä kerrasta. ”Orimattilan Eloisaan” oltiin erittäin tyytyväisiä, sitä kiiteltiin jopa kirjastopalvelukyselyn avoimissa vastauksissa. ”Orimattilan Eloisa” jatkuu kuudella tapaamiskerralla syksyllä -22 ja kuudella kerralla myös keväällä -23.

## 6 Lopuksi

Vuonna 2019 uudistettiin 25 vuotta vanha laki kuntien kulttuuritoiminnasta. Lain tavoitteena on tukea ihmisten mahdollisuuksia luovaan ilmaisuun ja toimintaan sekä kulttuurin ja taiteen tekemiseen ja kokemiseen sekä edistää kaikkien väestöryhmien yhdenvertaisia mahdollisuuksia ja osallistumista kulttuuriin, taiteeseen ja sivistykseen. Laissa huomioidaan myös kulttuurihyvinvointinäkökulma: sen avulla on tarkoitus vahvistaa väestön hyvinvointia ja terveyttä sekä osallisuutta ja yhteisöllisyyttä kulttuurin ja taiteen keinoin. (Kuntaliitto 2019) Orimattilassakin valmistellaan Orimattilan kulttuuri- ja kulttuurihyvinvointisuunnitelmaa.

Taide- ja kulttuuri-osallistumisen terveys- ja hyvinvointivaikutuksia on tutkittu runsaasti kymmenen viime vuoden aikana. Vuonna 2019 Maailman terveysjärjestö WHO julkaisi laajan tutkimuskatsauksen taiteen ja kulttuurin terveysvaikutuksista. Tämä raportti kattoi yli 3000 tutkimusta eri tieteen aloilta. Sen mukaan taidetoimintaan osallistuminen niin taiteen kokijana kuin tekijänäkin voi ehkäistä lukuisia fyysisiä ja psyykkisiä sairauksia sekä hoitaa ja auttaa selviytymään useiden kroonisten ja akuuttien sairauksien kanssa. Ikäihmisten kirjastopalvelujen kehittäminen on arvovalinta kirjasto- ja kuntapäätäjiltä. Se on valinta, jota



tehdessä on syytä unohtaa tuottavuusnäkökulmat ja keskittyä ikääntyneiden hyvinvointiin ja lain takaamiin oikeuksiin kirjasto- ja kulttuuripalvelujen käyttäjinä.

”Orimattilan omat 65+ -kirjastopalvelut”-hanke jatkuu ainakin syksyllä -22. Silloin kokeillaan joitakin uusia palveluja, järjestetään toivottuja luentoja ja testataan hankittuja apuvälineitä. Toivottavasti ”Orimattilan omat 65+ -kirjastopalvelut”-hanke johtaa tämän lisäksi nopealla aikataululla myös nkirjaston kotipalvelun käynnistämiseen niin hyvin resursoituna, että siitä on Yleisten kirjastojen saavutettavuussuosituksen mukaisesti mahdollista aktiivisesti tiedottaa asiakkaille ja mahdollisille käyttäjille. Kaikkein toivottavinta olisi, että lähitulevaisuudessa Orimattilan kirjastossa olisi **ikäihmisten kirjastopalveluista vastaava virkailija**, joka koordinoisi, konsulttoisi ja tekisi yhteistyötä kunnan muiden ikäihmisten hyvinvoinnista vastaavien tahojen kanssa. Leena Laakson mukaan (2010: 11) kirjaston kotipalvelun asiakkaatkin arvostavat kotipalvelutyöntekijöissä osaamisen lisäksi pysyvyyttä.

Valitettavan usein ikäihmisten palveluita kehitetään hankkeissa, joiden tulokset kuitenkin nopeasti hautautuvat vanhojen rutiinien alle. Tai keskitetymmän suunnittelun ja yhteistyön puuttuessa keksitään pyörää uudelleen. Ikäystävällisyys ja yhdenvertaisuus palveluissa edellyttää muutakin kuin pelkkiä sanoja ja hyviä aikomuksia. Tarvitaan tekoja ja taloudellista panostusta. Tarvitaan myös tietoa, jonka pohjalta uusia vaikuttavia ja kohderyhmän toiveiden mukaisia palveluja ja palvelukokonaisuuksia voidaan rakentaa. ”Orimattilan omat 65+ -kirjastopalvelut”-hankkeen myötä Orimattilan kaupunginkirjastolla on nyt sellaista tietoa.

Orimattilan kirjasto on muutenkin uuden edessä. Nykyisissä kirjastotiloissa on vakavia sisäilmaongelmia ja kirjaston osalta onkin käynnissä hankesuunnittelu, jonka tuloksena päätetään, korjataanko nykyisiä tiloja vai rakennetaanko uudisrakennus. Päätös on odotettavissa ensi vuoden alussa. Korjatuissa tai uusissa tiloissa Orimattilan kirjaston toiminta alkaa todennäköisesti vuonna 2026. Nykyisiä tiloja ikäystävällistetään mahdollisuuksien rajoissa, mutta mihinkään kovin suuriin muutoksiin ei tässä tilanteessa ole enää järkevää ryhtyä.

## 10 §

### **Yleisen kirjaston toiminnan järjestäminen**

Yleisen kirjaston tulee olla kaikkien käytettävissä ja saavutettavissa.

*Kuva 9 Ote kirjastolaista*

## LÄHTEET

[Esteettömyys | Invalidiliitto](#)

Ikääntyminen ja kognitio. [Ikääntyminen ja aivojen toiminta, omatoiminen selviytyminen, esteettömyys ja apuvälineet | Eläkeliitto \(elakeliitto.fi\)](#)

[Ikääntyneen väestön DIGITADOT - mitä jokaisen kirjastolaisen olisi hyvä tietää \(suomenkirjastoseura.fi\)](#)

[Joustoasiakkuus helpottaa asiointia, kun ei pääse kirjastoon | Helmet](#)

”Kirjasto on hyvä olla olemassa” 2012. Raportti Laihian kunnan ikäihmisten kirjastonkäytöstä. Seinäjoen AMK. Saatavissa osoitteessa: Laihian\_kunnan\_ikaihmiset.pdf



[Laki yleisistä kirjastoista 1492/2016 - Ajantasainen lainsäädäntö - FINLEX®](#)

Mustalammi, Nina 2015. Alavuden kirjastojen senioripalvelujen kehittäminen. Opinnäytetyö. Seinäjoen AMK. Saatavilla osoitteessa: Mustalammi\_Nina.pdf (theseus.fi)

Pehkonen, Heidi 2015. ”Minä en ilman kirjastoa tule toimeen ollenkaan”. Ikääntyneet Kangasalan kirjaston asiakkaina. Pro gadu. Tampereen yliopisto. Saatavilla osoitteessa: GRADU-1431418480.pdf (tuni.fi)

Piirainen, Minna 2020. [Digitukea saa usein läheisiltä – entä jos ei saa? | Digi- ja väestötietovirasto \(dvv.fi\)](#)

[Saavutettava kirjasto | Vaasan kaupunginkirjasto - Vasa stadsbibliotek \(finna.fi\)](#)

Sainio, Päivi – Koskinen, Seppo – Sihvonen, Ari-Pekka – Martelin, Tuija – Aromaa, Arpo 2013. Iäkkään väestön terveyden ja toimintakyvyn kehitys. Teoksessa Heikkinen, Eino – Jyrkämä, Jyrki – Rantanen, Taina (toim.) Gerontologia. Helsinki: Duodecim. 50–65.

Sesay, Auli 2013. [Tarkastelussa moniammatillinen yhteistyö ja sen edellytykset - Elinikäisen ohjauksen verkkolehti \(jamk.fi\)](#)

Tuohino, Sinikka 2015. Ikäihmisille suunnattujen kirjastopalveluiden toimintasuunnitelma Rovaniemen kaupunginkirjasto-Lapin maakuntakirjastossa. Opinnäytetyö. Oulun AMK. Saatavilla osoitteessa: Tuohino\_Sinikka.pdf;sequence=1 (theseus.fi)

Tedre, Silva 2013. Asfaltin reunat. Teoksessa Tedre, Silva - Voutilainen, Mari (toim.) Eläkeläisenä maaseudulla. Helsinki: Maahenki. 12–21.

Tedre, Silva 2013. Matkanteko. Teoksessa Tedre, Silva & Voutilainen, Mari Eläkeläisenä maaseudulla. Helsinki: Maahenki. 130–139.

Thurén, Petra 2013. ["Kirjastontätejä ei voi korvata talkoilla" | Yle Uutiset](#)

[Tilastokeskus - Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö 2020 \(stat.fi\)](#)

[Uusi laki nostaa kunnallisen kulttuuritoiminnan profiilia | Kuntaliitto.fi](#)

[https://pxhopea2.stat.fi/sahkoiset\\_julkaisut/kulttuuritilasto/html/suom0002.htm](https://pxhopea2.stat.fi/sahkoiset_julkaisut/kulttuuritilasto/html/suom0002.htm)

<https://www.ikainstituutti.fi/osallisuus/>

Vastavuoroisuutta, vertaisuutta ja osallisuutta ikäihmisille 2011. Ikäihmisten vapaaehtois- ja vertaistoiminnan tutkimus- ja kehittämishanke (Vavero). Loppuraportti. Arto Tiihonen (toim.) Raportteja 1/2011. Helsinki: Ikäinstituutti.

Viestintää kaikille 2013. Saavutettavan viestinnän opas kulttuuritoimijoille. Kirjoittaja: Outi Salo. Helsinki: Kulttuuria kaikille-palvelu / Kulttuuria kaikille tuki ry. Saatavissa osoitteessa:

[Viestintää kaikille Saavutettavan viestinnän opas kulttuuritoimijoille.pdf \(kulttuuriakaikille.fi\)](#)

[Vuoden kirjasto -kisan voittajaksi valittiin Inarin kirjastoauto – Suomen kirjastoseura](#)

[Yhteisvastuukeräys käynnistyy – nyt tähdätään vanhusten digitaitojen petraamiseen | Yle Uutiset](#)

Yleisten kirjastojen saavutettavuussuositus1754-kirjastojen saavutettavuussuositus\_07\_2017-2017.pdf  
[EDITED — IFLA TREND REPORT 2021 UPDATE](#)



**LIITTEET**

Hankkeen yleisesite

Kirjastokävely -esite

”Orimattilanomat 65+ -kirjastopalvelut” -kyselykaavake

Kyselyn palautelomake

”Orimattilanomat 65+ -kirjastopalvelut” -kyselyn vastaukset Webropol-raporttina

”Unelmien kirjasto” -esite

Hankkeen tulot ja menot

